

Олена СОЛДАТЕНКО

професорка кафедри

кримінального процесу

та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні одним з основних напрямів розвитку України як держави є визнання пріоритету людини, її прав та свобод, соціальних цінностей, а також орієнтація на дотримання та забезпечення захисту прав і свобод за допомогою закріплення цих аспектів в національному законодавстві. Указом Президента України від 24 березня 2021 року «Про Національну стратегію у сфері прав людини» визначено першочергові завдання держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері [1].

Питання щодо прав людини має особливу актуальність, оскільки відбувається переломний етап розвитку нашої держави, у тому числі через воєнну агресію проти неї, адже дана проблема посилює роль та значення феномену прав людини. Для держави не може бути нічого важливішого, ніж одночасний захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності й прав своїх громадян. Права людини нормативно визначають саме ті умови та способи життєдіяльності людини, які є об'єктивно необхідними для забезпечення нормального функціонування та можливості користуватися найважливішими благами.

Як бачимо, актуальність теми щодо прав людини й забезпечення їх охорони та захисту є важливою в усіх галузях суспільного життя. Водночас найбільшу гостроту й важливість дана тема набуває під час здійснення кримінального провадження. Дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні складають відповідні положення Конституції України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КПК та законами України.

У нормах ст. 41 Конституції України закріплено цілу низку прав та свобод, що безпосередньо виражають певні інтереси людини й громадянина, а також спрямовані на задоволення цих потреб способами, що не порушують права й свободи інших осіб. До числа таких відносяться норми, що гарантують право володіння, користування і розпорядження своєю

власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; недопущення протиправного позбавлення права власності [2].

Право власності має чітке правове регулювання, що характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право. Разом з тим необхідно зазначити, що право власності не є кримінально-процесуальним поняттям, саме тому воно регулюється цивільним законодавством. Слід зауважити, що своє відображення та регулювання право власності знаходить не лише в національному законодавстві, а й у міжнародних нормативно-правових актах, прикладом є ст.1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також доречним у цьому питанні є звернення до правової позиції Європейського суду з прав людини.

Так, у справі Маркс проти Бельгії ЄСПЛ уперше постановив, що: «... Визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, Стаття 1 Першого протоколу Конвенції за своєю суттю є гарантією права власності. У цьому полягає чіткий зміст слів «майно» і «користування власністю». Таким чином, зважаючи на практику ЄСПЛ, для визначення всіх складових поняття майна впроваджено наступні критерії: економічна цінність права чи інтересу; об'єкт володіння має бути адекватно визначеним; право чи інтерес мають бути належним чином закріплені в національному праві (відповідно до сталої практики ЄСПЛ «володіння» в сенсі ст. 1 Протоколу 1 можуть передбачати існуючі права власності, зокрема права вимоги, щодо яких особа має «правомірні очікування» у частині їх задоволення. Водночас вимога має бути конкретною та адекватно визначеною) [3, с. 686].

Відповідно до положень ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі судового рішення, ухваленого в порядку, який встановлений КПК України, також згідно з підставами та в порядку, що передбачений КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. У цьому контексті можливо дійти висновку, що недоторканність права власності в сучасному розумінні передбачає, що власник майна може законно володіти ним та виконувати щодо нього будь-які дії до того часу, поки йому буде це дозволено державою. Загалом реалізація правових положень щодо недоторканності права власності передбачає також дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, у яких можуть конкретизуватися зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій.

Слід погодитися з точкою зору Т. І. Фулей щодо бінарного характеру окремих засад кримінального провадження, які є одночасно правами людини та принципами кримінального процесуального законодавства (оскільки

закріплені в КПК України як засади), неминучого впливу на механізм їх реалізації, оскільки вони перестають бути декларативними положеннями та набувають конкретного нормативного змісту, у тому числі з урахуванням практики ЄСПЛ, забезпечуються низкою гарантій. Водночас завдяки своєму засадничому характеру вони самі виступають гарантією належної правової процедури, слугуючи завданню кримінального провадження, передбаченого ст. 2 КПК України [4, с. 655].

Право особи на недоторканність власності в кримінальному провадженні слід розуміти як сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження майном, якими наділяються власники чи володільці майна, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів в кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом. Зауважимо, що власник майна має право вимагати під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження від усіх учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб дотримання його прав й утримання від незаконного втручання чи обмеження його права власності, вимагати від сторони обвинувачення, слідчого судді, суду активних дій з попередження, недопущення, усунення такого втручання, притягнення винних до відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної таким втручанням.

Також залишається актуальним питання щодо суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати дотримання цього права й водночас його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Щодо перших суб'єктів, то у законі передбачено чітке їх визначення, тобто такими суб'єктами є державні органи, уповноважені службові особи, які наділені владними повноваженнями (дознавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд). Закон детально регламентує їх права та обов'язки, визначає порядок провадження ними процесуальних дій й прийняття рішень. Будь-який відступ від передбачених процесуальним законодавством порядку та процедури застосування певних процесуальних дій означає недотримання кримінального процесуального обов'язку, покладеного на уповноважених суб'єктів, і може спричинити визначені законом заходи відповідальності [5, с.82].

Окрім владних суб'єктів, законодавець також надав можливість обмежити право власності - стороні захисту, яка відповідно до глави 15 КПК України має право проводити тимчасовий доступ до речей і документів. Вивчаючи питання стосовно суб'єктів, право власності яких може бути обмежене під час застосування чи проведення процесуальних дій, необхідно зазначити, що закон не передбачає єдиного, чіткого переліку, оскільки в основному право на недоторканність власності обмежується стосовно таких учасників, щодо яких здійснюється провадження (підозрюваний,

обвинувачений, засуджений, юридична особа).

Водночас залежно від процесуальної дії, що застосовується чи проводиться, певні обмеження можуть стосуватися й деяких інших суб'єктів, які можуть стати як учасниками кримінального провадження, так й особами, які не мають будь-якого процесуального статусу. Прикладом такого суб'єкта може стати володілець речей або документів, зазначений в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ (ч.1 ст.165 КПК України).

У силу вираженого правозахисного характеру діяльності під час кримінального провадження важливу роль у забезпеченні права на недоторканність власності відіграють захисник підозрюваного, обвинуваченого, а також адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої провадиться процесуальна дія. Зазначені суб'єкти надають професійну правничу допомогу та реалізують передбачені законом процесуальні права, у тому числі й щодо захисту права власності. Окрім того, під час проведення чи застосування процесуальних дій, що пов'язані з втручанням у сферу власності особи, можуть бути задіяні й інші особи, які беруть у них участь, наприклад, спеціаліст чи поняті.

Тож на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України, у тому числі щодо забезпечення недоторканності права власності відповідних учасників кримінального провадження, нормотворча та правозастосовна діяльність має спрямовуватися на вдосконалення зазначеного конституційного права, його охорону та захист, а також на більш чітке та системне виокремлення суб'єктів, право власності яких може бути обмежено в кримінальному провадженні. Крім того, повага до цього права з боку сторони обвинувачення, суду покращить ефективність роботи зазначених суб'єктів, збільшить довіру населення до діяльності правоохоронних органів загалом.

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 16.05.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції : Реферат. Київ. 2010. 3-є вид. 848 с.

4. Фулей Т.І. Істотність порушення прав людини як наслідок недотримання засад кримінального провадження. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2019 р. Київ, 2019. С. 652-658.

5. Маркелова В.М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація // Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення : збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 листопада 2022 р.) Львів, 2022. С. 74-85.